

УДК 378:373.2

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаднік Н.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті уточнено сутність поняття «відповідальність» як інтегративної моральної якості особистості, яка характеризується наявністю знань про моральні норми, свідомим і добровільним виконанням своїх обов'язків, відповідальністю за свої дії та вчинки, свідомим самовихованням. Розглянуто потенціал позааудиторної діяльності щодо формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти. Проаналізовано форми формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності (години куратора, проектна діяльність, тематичні бесіди, рольові та імітаційні ігри тощо).

Ключові слова: відповідальність, майбутні педагоги дошкільної освіти, позааудиторна діяльність, напрями позааудиторної діяльності, потенціал позааудиторної діяльності, форми формування відповідальності, студенти вищих навчальних закладів.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів підвищення ефективності виховання молоді.

Особливого значення ці питання набувають для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, майбутня професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з моральним вихованням молодого покоління.

Юнацький вік – сенситивний для формування відповідальності, оскільки характеризується посиленням свідомої мотивації поведінки, підвищенням інтересу до моральних проблем і пошуком ефективних шляхів їх розв'язання, здатністю до самоспостереження і рефлексії, усвідомленням своїх морально-психологічних і вольових якостей, становленням соціально-моральної самооцінки, орієнтацією на моральні цінності. Водночас цей вік характеризується суперечностями між прагненням до істини і невмінням зрозуміти її моральну сутність, орієнтацією на позитивний ідеал, самостійність та відсутністю здатності його досягнення, небажання бути «вихованим» та недостатнім розвитком умінь самовиховання, в тому числі й щодо відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виховання відповідальності стали предметом наукових досліджень філософів О. Дробницького, Н. Головка, Р. Косолюпова, В. Кременя, Є. Мануйлова, В. Маркова, О. Ореховського; психологів О. Кононко, О. Лазорко, Г. Ложкіна, К. Муздибаєва, М. Савчина, Н. Скорбіліної, Л. Татомир, Д. Фельдштейна та інших.

Необхідність виховання у молодого покоління відповідальності акцентована у працях вчених-педагогів Т. Гаєвої, Л. Добрянської, М. Зотова, Л. Канішевської, Т. Куниці, М. Левківського, Т. Машарової, В. Тернопільської та інших.

Особливості морального виховання студентської молоді вивчають К. Байша, Г. Васянович, М. Горда, С. Крук, І. Ластовченко, О. Лукач, Ю. Максимчук, В. Марчук, І. Сопівник, Н. Ткачова та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас поза увагою науковців залишився такий аспект як формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності.

Це викликає суперечність між вагомими виховними можливостями позааудиторної діяльності щодо формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти та його недостатнім використанням в практиці ВНЗ.

Мета статті – уточнити сутність поняття «відповідальність», розглянути форми формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідальність як особистісна якість, належить до моральних категорій, що виступають регуляторами поведінки в усіх сферах людського буття. Підтвердження цьому знаходимо в наукових роботах, присвячених дослідженню різних аспектів відповідальності, особливостей її формування в молодого покоління. Проведене нами дослідження засвідчило наявність певних розходжень у підходах науковців до тлумачення сутності відповідальності, що виявляється в наданні пріоритету тим чи іншим чинникам у її вихованні.

Більшість визначень поняття «відповідальність», наявні у сучасній науковій літературі, відображають його етико-філософський і соціально-психологічний зміст.

Згідно з філософським визначенням, відповідальність означає усвідомлення індивідом, соціальною групою, класом, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку сутності та значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язком і завданнями, які виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку. Такий підхід набув конкретизації у працях Л. Буєвої, М. Дубініна, А. Спиркіна, В. Тугаринова та інших.

Як етична категорія відповідальність характеризує особистість з огляду на виконання нею моральних вимог, які відображають ступінь її участі у власному моральному вдосконаленні й людиноствердному збагаченні суспільних відносин.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних психологічних досліджень дає змогу констатувати, що досить поширеним є розуміння категорії «відповідальність» через обов'язок (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, О. Кононко, К. Муздибаєв, М. Савчин, Л. Татомир, В. Хрущ та інші); відповідальність пов'язується із: ініціативою (К. Абульханова-Славська); совістю (Ж. Завадська, М. Са-

чин, Л. Шевченко, В. Франкл); самосвідомістю, самовизначенням, саморозвитком (С. Рубінштейн), самореалізацією (І. Бех); локусом контролю (Л. Анциферова, К. Муздибаєв); соціальною компетентністю (О. Кононко); формою зовнішнього контролю (Д. Фельдштейн, В. Хрущ).

Теоретичний аналіз філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної літератури з проблеми дослідження дав змогу уточнити сутність поняття «відповідальність» як інтегративної моральної якості особистості, яка характеризується наявністю знань про моральні норми, свідомим і добровільним виконанням своїх обов'язків, відповідальністю за свої дії та вчинки, свідомим самовихованням.

Значні можливості щодо формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти має позааудиторна діяльність.

Позааудиторна діяльність у сучасній вищій школі становить невід'ємну і важливу складову загального педагогічного процесу; відіграє важливу роль у професійному становленні майбутнього фахівця [1].

Завдяки залученню студентів у різноманітні напрями позааудиторної діяльності: науково-дослідну (робота у науковому товаристві, написання наукової статті, участь у гуртках тощо); суспільно-політичну (робота в органах учнівського самоврядування, співробітництво з молодіжними організаціями тощо); художньо-естетичну (участь у художній самодіяльності, КВК, різноманітних творчих гуртках і об'єднаннях, захопленість різними видами мистецтва); трудову (робота у волонтерському загоні, практика, різні види комерційно-трудова діяльність); фізкультурно-спортивну (відвідування спортивних гуртків, секцій, участь у спортивних змаганнях тощо) відповідальність майбутніх вихователів дошкільних закладів набуває форму моральних стосунків, які складаються між студентами і викладачами.

У процесі формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності використовували наступні форми: тематичні бесіди «У чому небезпека безвідповідальності», «Про красу моральних вчинків», години куратора «Мужність – у відповідальності», «Що означає жити відповідально?», «Мої права й обов'язки»; «Відповідальність майбутнього вихователя, її вплив на професійну діяльність»; рольові ігри: «Боязливі та сміливі думки», «Біла ворона», «Відповідальність», «Крамниця» [2, с. 136-142]; проектну діяльність; емпатійні, рефлексивні, діалогічні прийоми.

Проведення години куратора «Відповідальність майбутнього вихователя, її вплив на професійну діяльність» мало на меті актуалізувати проблему відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти, виробити навички самостійної дії.

Майбутнім педагогам дошкільної освіти було запропоновано дати відповідь на запитання «Якою є міра вашої відповідальності?», при цьому зазначалося, що це можливо зробити лише за умови, коли вони є:

– щирими (найбільше про щирість свідчить здатність сумніватися у своїй правоті; усвідомлення своєї правоти більшою мірою свідчить про високу відповідальність людини);

– вільними у вираженні почуттів (мають прагнути пізнати себе краще і дати відповідь на запитання «Чи впевнені Ви, що все про себе знаєте?»);

– готовими брати відповідальність на себе.

Далі було запропоновано питання для обговорення:

– Що Ви відчували, розповідаючи про свою відповідальність?

– Як Вам здається, інші відчували те саме, що і Ви?

Потім майбутнім педагогам дошкільної освіти було запропоновано здійснити рефлексивний аналіз – дати оцінку своїй участі у занятті за 10-бальною системою. У групі кожному учаснику відводилась активна позиція під час діалогу й обмірковування проблем відносин «вихователь-дитина», пропонувалося самостійне їх вирішення в ході групового діалогу.

У процесі формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти використовували рольові ігри. Наприклад, під час проведення гри «Відповідальність», мета якої – знайти відповідальний вихід із ситуації, студентів було розподілено на чотири групи: «філософи», «слідчі», «психологи», «педагоги». Кожна група отримала картку із завданням і мала знайти відповідальний вихід із ситуації. Після цього запропоновані варіанти виходу із ситуації обговорювались колективно [4, с. 57].

Однією із форм формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти була проектна діяльність. Пріоритетами проектної діяльності є: відмова від авторитарності; надання кожному учаснику можливостей реалізувати себе в самостійній творчій діяльності, враховуючи свої здібності, нахили, ціннісні орієнтації; стимулювання творчої активності студентів, розвиток їхніх здібностей, самостійності, збагачення життєвого досвіду; розвиток у майбутніх педагогів дошкільної освіти комунікативні знання та вміння, уміння працювати самостійно та в групах, використовувати різні точки зору для вирішення однієї й тієї ж самої проблеми. Так, в рамках соціального проекту «З Києвом і для Києва» майбутні педагоги дошкільної освіти запропонували дітям вирушити у цікаву мандрівку разом із красунею Весною на пошуки Літа, яке захопила хитра ворона. Завдяки творчості учасників проекту народжувалися унікальні моделі виховних справ, де практично кожен учасник виявляв свою самостійність, активність, відповідальність.

З метою вдосконалення комунікативних якостей майбутнім педагогам дошкільної освіти було запропоновано двоциклову систему вправ, спрямованих на оволодіння основами професійно-педагогічного спілкування, побудованого на принципах діалогу (адаптована методика Р. Овчарової):

1) вправи на оволодіння елементами педагогічної комунікації, які сприяють розвитку комунікативних здібностей, формуванню навичок управління спілкуванням;

2) вправи на оволодіння системою спілкування в заданій педагогічній ситуації [3, с. 68].

Висвітливо вправи кожного циклу. До першого циклу ми включили такі вправи:

1) вироблення вмінь діяти органічно і послідовно у публічній обстановці;

3) розвиток найпростіших навичок спілкування (звертання та демонстрація уваги до співрозмовника; повернення уваги оточуючих засобами міміки, пантоміми; невербального виразу вимог вихователя, емоційних станів);

4) вивчення емоційних реакцій дітей за фотографіями й емоційна ідентифікація себе з ними;

5) словесний педагогічний вплив (логіка, виразність, емоційність мовлення, образна передача інформації, щирість у проявах почуттів у педагогічній взаємодії) та прогнозування його ефективності;

6) осягнення виховних діалогів, ситуацій діалогічного спілкування, рівнів діалогу, технології його побудови [3, с. 68].

Другий цикл запропонованої системи включає наступні вправи:

1) виявлення емоційно-психологічного стану майбутнього педагога дошкільної освіти в різних ситуаціях і здібностей до саморегуляції (самоаналіз на основі спостереження, рефлексія власного стану на основі самоспостереження);

2) виявлення і вирішення педагогічної проблеми (уміння оцінювати свої дії, співвідносити їх способи з конкретними завданнями, прогнозувати дії в запропонованих обставинах із запровадженими вимогами – довіра, схвалення, порада, умова);

3) розвиток педагогічної уяви, інтуїції, навичок імпровізації у спілкуванні (аналіз педагогічної ситуації – прогнозування діалогічних стосун-

ків, розробка педагогічних інваріантів вирішення одного і того завдання) [3, с. 68].

До ефективних форм формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності належать: години куратора, тематичні бесіди, рольові та імітаційні ігри, проектна діяльність.

Висновки і пропозиції. Уточнено сутність поняття «відповідальність» як інтегративної моральної якості особистості, яка характеризується наявністю знань про моральні норми, свідомим і добровільним виконанням своїх обов'язків, відповідальністю за свої дії та вчинки, свідомим самовихованням; розглянуто потенціал позааудиторної діяльності щодо формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти; проаналізовано форми формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності (години куратора, проектна діяльність, тематичні бесіди, рольові та імітаційні ігри тощо).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення і розвитку потребують такі питання: формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти в умовах проектної діяльності; організація студентського самоврядування як засобу формування відповідальності у майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Список літератури:

1. Кравчук Л. С. Внеаудиторная работа как способ оптимизации образовательной среды вуза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagog.pspu.ru/conference/novoselova/digest/section-1>
2. Ковынева М. В. Методика активного обучения и воспитания (современный подход к гражданскому образованию и воспитанию) / М. В. Ковынева. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2005. – 320 с.
3. Овчарова Р. Практическая психология в начальной школе / Раиса Овчарова. – М.: Наука, – 1996. – 339 с.
4. Яцеленко А. А. Виховання відповідальності молодших підлітків у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів: науково-методичний посібник для педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів / А. А. Яцеленко – К.: Ін-т проблем виховання НАПН України, 2014. – 68 с.

Стадник Н.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ВО ВНЕАУДИТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье уточнена сущность понятия «ответственность» как интегративного нравственного качества личности, которое характеризуется наличием знаний о моральных нормах, сознательным и добровольным исполнением своих обязанностей, ответственностью за свои действия и поступки, сознательным самовоспитанием. Рассмотрен потенциал внеаудиторной деятельности по формированию ответственности у будущих педагогов дошкольного образования. Проанализированы формы формирования ответственности у будущих педагогов дошкольного образования во внеаудиторной деятельности (часы куратора, проектная деятельность, тематические беседы, ролевые и имитационные игры и т. д.).

Ключевые слова: ответственность, будущие педагоги дошкольного образования, внеаудиторная деятельность, направления внеаудиторной деятельности, потенциал внеаудиторной деятельности, формы формирования ответственности, студенты высших учебных заведений.

Stadnik N.V.

Borys Grinchenko Kyiv University

THE FORMATION OF THE RESPONSIBILITY OF FUTURE TEACHERS OF PRESCHOOL EDUCATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Summary

The article clarifies the essence of the concept «responsibility» as an integrative moral qualities of a personality, which is characterized by the presence of knowledge about moral norms, conscious and voluntary fulfillment of their duties, accountable for their actions and deeds, conscious self-education. The article considers the potential of extracurricular activities on the formation of the responsibility of future teachers of preschool education. Forms of responsibility formation among future teachers of preschool education in extracurricular activities (curatorial hours, project activities, thematic discussions, role and imitation games, etc.) are analyzed.

Keywords: responsibility, future teachers of preschool education, extracurricular activities, trends of extracurricular activities, the potential extracurricular activities, forms of responsibility formation, the students of higher educational establishments.